

SL. 1. RENESANSNO-BAROKNI PERIVOJI, VRTOVI I VILE RIMA NERAZDVOJNI SU DIJELOVI NJEGOVE URBANE STRUKTURE. UZ MONUMENTALNE GRAĐEVINE, NAPOSE CRKVE, I RASKOŠNE TRGOVE NAJVEĆE SU NJEGOVO UMJETNIČKO I KULTURNO-POVIJESNO BOGATSTVO. KAO I GRAD, TAKO I NJEGOVI VRTOVI I PERIVOJI NOSE SVA STILSKA OBLJEŽJA SVOGA DOBA, OD RANE RENESANSE (*CORTILE DI BELVEDERE*) DO KASNOGA BAROKA (VILA TORLONIA). VELIČINOM I BOGATSTVOM OPREME, SADRŽAJA I OBLIKA NADMAŠUJU SVE ŠTO JE U PODRUČJU PERIVOJNE UMJETNOSTI NASTALO NA TLU ITALIJE. NA PLANU GRADA IZ 17. STOLJEĆA OZNAČEN JE POLOŽAJ NAJZNAČAJNIJIH OSTVARENJA PERIVOJNOG UMIJECA I LADANJSKE ARHITEKTURE. UNUTAR GRADSKIH ZIDINA, TO SU: 1. *CORTILE DI BELVEDERE* U VATIKANU (1503.), 2. VATIKANSKI VRTOVI (1558.), 3. VRTOVI VILE FARNESINE NA TRASTEVEREU (1510.), 4. FARNEZIJANSKI VRTOVI (*ORTI FARNESIANI*) NA PALATINU (1550.), 5. VRTOVI PALAČE QUIRINALE (1574.), 6. VRTOVI VILE MEDICI NA PINCIU (1577.). VRTOVI IZVAN ZIDINA GRADA, U NJEGOVOJ NAJUZOJ OKOLICI, 7. VRTOVI VILE MADAMA NA BREŽULJKU MONTE MARIO, 8. VRTOVI VILE GIULIA SJEVERNO OD PORTA DEL POPOLO (OKO 1550.), 9. VRTOVI VILE BORGHESE NA PINCIU (1613.), 10. VRTOVI VILE DORIA PAMPHILI (OKO 1650.), 11. VILA TORLONIA-ALBANI (1737.).

FIG. 1 RENAISSANCE AND BAROQUE PARKS, GARDENS AND VILLAS OF ROME

BRUNO MILIĆ

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KACICEVA 26

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KACICEVA 26

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 712.034(45) "15/16"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.02 – URBANISTIČKO I PROSTORNO PLANIRANJE
2.01.05 – PEJSAŽNA ARHITEKTURA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 03. 01. 2005. / 24. 03. 2005.

SUBJECT REVIEW

UDC 712.034(45) "15/16"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.02 – URBAN AND PHYSICAL PLANNING
2.01.05 – LANDSCAPE ARCHITECTURE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 03. 01. 2005. / 24. 03. 2005.

TALIJANSKI MANIRISTIČKI I RANI BAROKNI VRT**ITALIAN MANNERIST AND EARLY BAROQUE GARDEN**

MANIRIZAM

PERIVOJNA ARHITEKTURA/UMJETNOST

RANI BAROK

TALIJANSKI VRT

VRTNA ARHITEKTURA/UMJETNOST

MANNERISM

LANDSCAPE ARCHITECTURE/ART

EARLY BAROQUE

ITALIAN GARDEN

GARDEN ARCHITECTURE/ART

Članak daje prikaz općih obilježja talijanskih perivoja manirističkoga doba – kasne renesanse i ranoga baroka – na najznačajnijim primjerima Firenze, Rima i njihove okolice. Prikazani su perivoji vile Farnese u Capraroli, palače Pitti u Firenci (Giardini di Boboli), vile Pratolino pokraj Firence, vile Aldobrandini u Frascatiju, vile Garzoni u Collodiju i vile Doria Pamphili u Rimu.

This paper presents the general features of Italian parks in the period of Mannerism – high Renaissance and early Baroque. The most representative parks are studied here: the parks of the villa Farnese at Caprarola, the Pitti palace in Florence (Giardini di Boboli), the villa Pratolino near Florence, the villa Aldobrandini in Frascati, the villa Garzoni in Collodi and the villa Doria Pamphili in Rome.

Uvod

INTRODUCTION

Prošlo je gotovo deset godina otkako je ovaj tekst, zajedno s pripadajućim ilustracijama, bio spreman za publiciranje u časopisu „Prostor”. To je zapravo četvrti dio u slijedu analognih članaka posvećenih prikazu razvoja perivojne umjetnosti na tlu Europe. Objavljeni su sljedeći članci: „Vrtovi srednjeg vijeka” (1994.), „Islamski vrt na tlu Europe kao preludij” (1994.) i „Vrtovi rane i visoke renesanse” (1995.). Ovim se tekstom u kontinuiranom slijedu zaokružuje prikaz razvoja vrtova i perivojne umjetnosti na tlu Italije zaključno s drugom polovicom 17. stoljeća. Cilj je toga zakašnjeloga publiciranja u prvom redu poticaj mladim stručnjacima da se orijentiraju prema toj atraktivnoj temi koja je veoma škrtro zastupljena u našoj bibliografiji.

Sjaj renesansne Italije i njena dominacija na planu kulture i umjetnosti postupno blijedi tijekom 17. i 18. st., usporedo s njenom političkom i gospodarskom deklinacijom. Politički razjedinjena i sve siromašnija, a toliko bogata kulturnom baštinom, postala je privlačan i lako osvojiv plijen svojih sve moćnijih susjeda. Sjeverni dio zemlje dolazi pod političku dominaciju Francuske, a južni, s Napuljem na čelu, postao je tijekom dvaju stoljeća plijenom Španjolske. Sredinom 18. st., nakon brojnih ratnih i dinastijskih razračunavanja, veci dio sjeverne Italije, čitava Lombardija i Toskana pripali su austrijskim Habsburgovcima, dok je jug i dalje bio u rukama španjolskih Burbonaca.

Pod vladavinom moćnih i apsolutističkih vladara sve su samostalne kneževine, nekada središta talijanske renesanse i humanizma, nestale s političkoga plana i postale neznatne provincije ovisne o inozemnim centrima moći. Održala se u punom kontinuitetu samo papinska država i reformirana *in capite et in membris*, te je kao takva sačuvala dominantan položaj u kulturnoj povijesti Italije. No, i njeno značenje blijedi pod sve snažnijim naletom prosvjetiteljskih ideja.

S druge strane, Venecija – nekad najveći trgovački imperij na Sredozemlju – nakon prodora Turaka na Balkan i gubitka tržišta na Levantu već je politički i gospodarski duboko utonula u pijesak svojih laguna.

U takvim okolnostima, kada je sudbina Italije sve više ovisila o vanjskim utjecajnim čimbenicima, razumljiva je opća stagnacija na kulturnom i umjetničkom planu.

Nasuprot tome, u vrtnoj umjetnosti može se pratiti isti kontinuirani i sve snažniji razvoj u brojnim postrenesansnim ostvarenjima koja su (i dalje) inspirativna za razvoj klasičnoga francuskog vrta i baroknih vrtova diljem Europe. Vatikanska crkvena aristokracija, jednako kao i bogata svjetovna, konzervativna je i sumnjičava prema „novotarijama” koje su počele dolaziti sa sjevera – *dal mondo villa-no*. Ona gradi svoje mnogobrojne vrtove u punom kontinuitetu, u tradiciji izvorne renesanse stvara zapravo raskošne „varijacije na temu” prethodne stilske epohe, ali s više maštovitosti i kreativne slobode. Tek će potkraj epohe prevladati tzv. „francuski stil”, ali i tada će talijanski vrt sačuvati svoja neponovljiva obilježja.

Raniji članak posvećen renesansi, objavljen u „Prostoru” [MILIĆ, 1995: 125-140], završava prikazom vrtova vile Lante u Bagnaia. Vjerojatno se u tome primjeru ponajvećma ispunjava izvorni ciklus renesanse.

Ovaj članak, posvećen manirizmu i baroku, namjerno započinje vrtovima ljetnikovca u Capraroli, koji sadrže toliko idejnih i formalnih analogija s prethodnim da bi nedvojbeno mogli zamijeniti mjesta. Već se tim primjerom potvrđuje teza o nedjeljivom i čvrsto povezanom stvaralačkom duktusu – od prvih pokušaja krajem 14. st., preko renesansnoga klimaksa u 15.-16. st., do vrhunskih (manirističkih) ostvarenja u 17. st. i baroknih u 18. st. – o umjetničkom i kulturološkom fenomenu što ga svjetska povijest perivojne umjetnosti bilježi sintagmom – talijanski vrt/perivoj. No, prije prikaza pojedinačnih ostvarenja te velike epohe potrebno je kao uvod istaknuti nekoliko bitnih karakteristika manirističkoga i ranobaroknoga vrta na tlu Italije.

OPĆE KOMPOZICIJSKE KARAKTERISTIKE

GENERAL CHARACTERISTICS
OF COMPOSITION

Dominacija arhitektonskoga koncepta nad prirodom oslobađa graditelja renesansnih vrtova robovske ovisnosti o datosti određenoga terena i slučajnostima koje sadrži zatečeni ambijent. On suvereno formira svoju viziju vrta i slobodno postavlja njegov plan preko slikovitoga krajobraza Toscanne ili rimske Campagne, po padinama i proplancima njihovih brežuljaka, ne ustručavajući se da ih transformira i da im nametne nove likovne i pejzažne vrijednosti. To ne znači da teren sa svojom konfiguracijom, razvedenošću, orijentacijom, panoramskim vizurama i svim onim što čini „prirodno podneblje“ jednoga kraja ne utječe na njegovu ideju. Naprotiv, za najveći broj talijanskih vrtova može se utvrditi da je osnovna zamisao proizašla baš iz samoga tla na kojem su nastali. No, jedanput definirana, ideja o vrtu razvija se i kristalizira s autonomnim likovnim konceptom po kojemu se jasno individualizira i odvaja od okolne prirode.

Položaj na neravnomu, položenom terenu, na istaknutim pejzažnim točkama, određuje glavne vizurne osi i osnovnu orijentaciju buduće perivojne kompozicije. Gotovo bez izuzetka, te se osi protežu po kosini južnih, istočnih i zapadnih padina, s dalekim pogledima preko čitavoga horizonta. Jednom tako postavljena vizurna os postat će simetrala oko koje se i na koju se grupiraju svi kompozitivni elementi vrta. Nepravilan se i neravan teren planira, podzidima i nasipima terasira u pravilne geometrijske forme, te stubištima i rampama povezuje u jedinstveni sustav geometriziranih površina koje su podvrgnute diktatu jedne ili više osi simetrije.

Tipični primjeri takve simetrične kompozicije, u kojoj dominira jedna središnja os, jesu (među ostalima) vila Farnese u Capraroli i vila Lante u Bagnaia nedaleko od Viterba, a iz kasnije renesansne faze vila Palmieri u Firenci, Arkadijska akademija u Rimu i vila Carlotta na jezeru Como. Kod nekih (vila Lante i vila Garzoni) os perivoja završava se unutar njegovih okvira, dok se kod drugih produžuje u jednom (Farnese, Palmieri, Carlotta) ili oba smjera (Pratolino, vila Aldobrandini) u šire područje perivoja ili na vanjski krajolik.

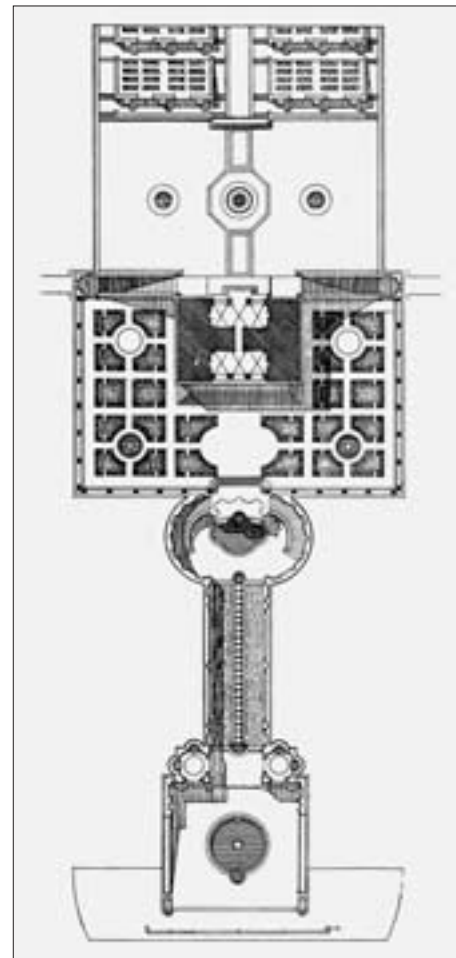
Naravno da je zgrada kao središnji sadržaj vrta položena u liniji glavne osi, bilo na njenu ishodištu ili završetku, ovisno o tome nalazi li se ona na najvišoj ili – što je rjeđe – na donjoj koti perivoja. Primjer takve postave jesu vila d'Este u Tivoliju i palača Pitti u perivoju Boboli u Firenci. No, još je češća postava vile u središnji perivoja, kao što je to slučaj kod palače Farnese u Capraroli, Pratolino pokraj Firence, vili Aldobrandini u Frascatiju i mnogim drugi-

ma, gdje se zgrada eksponira prema perivoju i njegovim glavnim vizurama sa svoje dvije fasade. Izuzetni su primjeri, npr. vila Lante, gdje simetrala vrta prolazi slobodno između dva identična paviljona, odnosno da zgrada leži izvan glavne osi ili da uopće nije smještena unutar perivoja (vila Garzoni u Collodiju).

Na glavnu kompozicijsku os vrlo su često dodane jedna ili nekoliko poprečnih sekundarnih linija, položenih tako da čine sadržajne i prostorne cezure vrta, te povezuju krajnje bočne sadržaje u čvrstu cjelinu. U vili d'Este u Tivoliju to je aleja „Sto fontana“ (*Cento fontanelle*), s Nimfom na jednoj i Rimettom na drugoj strani, odnosno vodeni parter od četiri bazena u donjem dijelu, položen okomito na središnju os. Vile Pratolino i Aldobrandini u Frascatiju te mnoge druge imaju također po nekoliko, više ili manje naglašenih, sekundarnih, no uvijek strogo podređenih osnovnom smjeru kompozicije. Primjer vile Dona dalle Rose u Valzanzibiju, s vrlo naglašenom poprečnom alejom, izuzetak je od toga pravila.

Poseban tip jednoosne kompozicije čini grupa malih vila koje su orijentirane na vrlo izduženu pristupnu aleju, obrubljenu drvoredom čempresa, pinija i drugoga zim zelenog drveća, a nastale su tijekom 17. stoljeća pod očitim utjecajem francuske perivojne umjetnosti. Tu se vrt obično ograničava na najuži prostor oko zgrade.

Kompozicija perivoja s dvije glavne, međusobno okomite osi, jednako je tako česta kao i ona prethodna. Ponajprije, tako su komponirani sklopovi vile Madame u Rimu (prva faza), vile Pia u Vatikanu i vile Borghese u Rimu (uzi prostor), kojih sustav koordinata ima ishodište u samoj zgradi vile, tako da je čitav ansambl u simetričnoj ravnoteži. No, prevladava tip vrta gdje jedna ili čak obje glavne osi prolaze pokraj središnje zgrade. Takav nesimetrični odnosno dvoosni postav omogućuje dispoziciju hortikulturnih i arhitektonskih elemenata, koji se u znatnoj mjeri prilagođuju zahtjevima topografije, reljefa ili drugim uvjetima lokacije. U nekim slučajevima, kao npr. kod vile Doria Pamphili u Rimu ili Giardino Boboli, očito je da je druga osovina vrta nastala naknadnim proširenjem i bočnim dodavanjem novoga vrtnog sklopa, koji se s više ili manje kompozicijske logike povezuje sa starim dijelom u jednu cjelinu. No, vila Marlia, Piccolomini, Bernardi ili Collegio Rosa komponirane su sa dvije osi od samoga nastanka. Prostorna je organizacija tih vrtova, u usporedbi s onim jednoosnim, znatno složenija, a kompozicijski inventar raznovrsniji, što katkada dovodi do gubitka jasnoće plana i homogenosti cjeline. Najveći broj tih vrtova nastao je u kasnijim fazama renesanse odnosno u doba manirizma, pa i poslije. Osim navedenih glavnih i sekundarnih osi koje određuju opći prostorni koncept i kompoziciju cjeline,

SL. 2. PLAN VELIKOGA VRTA LJETNOGA PAVILJONA PALAČE FARNESE U CAPRAROLI POKAZUJE JOŠ UVIJEK STROGU I SUZDRŽANU RENESANSNU GEOMETRIJU, KAO I VRTOVI NEŠTO RANIJE VILE LANTE. NO, MONUMENTALNI PRILAZ S RASKOŠNIM VODENIM KASKADAMA (VODENIM LANCEM), ELIPTIČNIM PODESTOM S BAZENOM I POLUKRUŽNIM SKALINADAMA, S BROJNIM SKULPTURAMA, UVRŠTAJU GA U MANIRISTIČKU RAZVOJNU FAZU. GORNJI, ZAPADNI DIO VRTA, KOJI ZAVRŠAVA OTVORENOM EKSEDROM, ZNATNO JE SKROMNIJI U SVOJOJ LIKOVNOJ EKSPRESIJI.

FIG. 2 PLAN OF THE LARGE SUMMER PAVILION'S GARDEN OF THE FARNESE PALACE AT CAPRAROLA

SL. 3. POGLED IZ LJETNOGA PAVILJONA PALAČE FARNESE NA NIZ KARIJATIDA ŠTO SU U PUNOJ SKULPTORSKOJ STILIZACIJI UOKVIRILE VELIKU VRTNU TERASU KAO SVEČANI ULAZ U PAVILJON

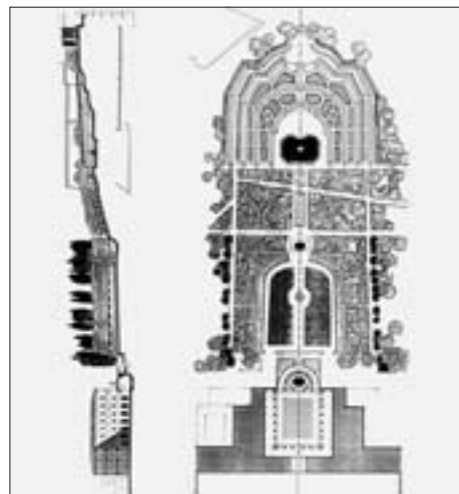
FIG. 3 VIEW OF A ROW OF CARIATIDES FROM THE FARNESE PALACE'S SUMMER PAVILION. THE CARIATIDES FRAME A LARGE GARDEN TERRACE AS A FORMAL ENTRANCE TO THE PAVILION

SL. 6. TLOCRT I UZDUŽNI PRESJEK SREDIŠNJEGA DIJELA VRTOVA BOBOLI. OD PALAČE MEDICI I NJENA UNUTARNJEGA DVORIŠTA-*cortile*a S FONTANOM PREKO VELIKOG AMFITEATRA UOKVIRENOG GLEDALIŠTIMA, SVE DO FONTANE NEPTUNA, UOKVIRENE MANIRISTIČKI FORMIRANIM TERASAMA, OČITUJE SE RASKOŠNO JEDINSTVO OVOGA VELEBNOG KASNORENEASANSNOG OSTVARENJA. KOMPOZICIJA ZAVRŠAVA SKROVITIM VRTOM *Cavalieri* NA KRAJU OSI, ISPOD SAMIH BEDEMA TVRĐAVE BELVEDERE.

FIG. 6 PLAN AND LONGITUDINAL SECTION OF THE CENTRAL PART OF THE BOBOLI GARDENS.

SL. 7. POGLED PREKO FONTANE U UNUTARNJEM DVORIŠTU PALAČE PITTI NA VELIKI AMFITEATAR, SVE DO FONTANE NEPTUNA NA KRAJU SREDIŠNJE OSI STARIJEGA DIJELA VRTOVA BOBOLI

FIG. 7 VIEW (OVER THE FOUNTAIN PLACED IN THE INTERNAL COURTYARD OF THE PITTI PALACE) OF THE GREAT AMPHITHEATRE UP TO THE NEPTUNE'S FOUNTAIN AT THE END OF THE CENTRAL AXIS OF THE OLDER PART OF THE BOBOLI GARDENS

SL. 4. POGLED IZ TRIJEMA LJETNOGA PAVILJONA PALAČE FARNESE U CAPRAROLI DUŽ ELIPTIČNE SKALINADE NA DONJI DIO VRTA S VODENIM KASKADAMA I VELIKIM VODOSKOKOM NA ULAZNOJ TERASI

FIG. 4 VIEW FROM THE PORCH OF THE FARNESE PALACE'S SUMMER PAVILION ALONG THE ELLIPTICAL STAIRWAY OF THE LOWER GARDEN WITH WATER CASCADES AND AN IMPRESSIVE FOUNTAIN ON THE ENTRY TERRACE

svaki renesansni vrt ima čitav niz aleja, pa-saza i vrtnih staza koje u njegovu ortogonalnom geometrizmu mogu biti značajan element organizacije i oblikovanja, ali njihova se funkcija ponajprije svodi na povezivanje i prostorno uokvirenje pojedinih dijelova vrta.

U nastavku slijedi pojedinačan prikaz najznačajnijih talijanskih perivoja koji su obilježili razdoblje manirizma i ranoga baroka, tj. razdoblje od sredine 16. stoljeća do druge polovice 17. st. U relativnom kronološkom redu, to su: veliki vrt ljetnoga paviljona palače Farnese u Capraroli, vrtovi Boboli u Firenci, perivoj vile Pratolino pokraj Firence, vila Palmieri i njeni vrtovi, također kod Firence; vrtovi vile Aldobrandini u Frascatiju, vrt vile Garzoni u

SL. 5. GORNJI, INTIMNI VRT LJETNOGA PAVILJONA PALAČE FARNESE, S FONTANOM U PRVOM PLANU I EKSEDROM NA KRAJU, TOLIKO JE KRISTALNO JEDNOSTAVAN DA BI SE MOGAO UVRSTITI U RENESANSU

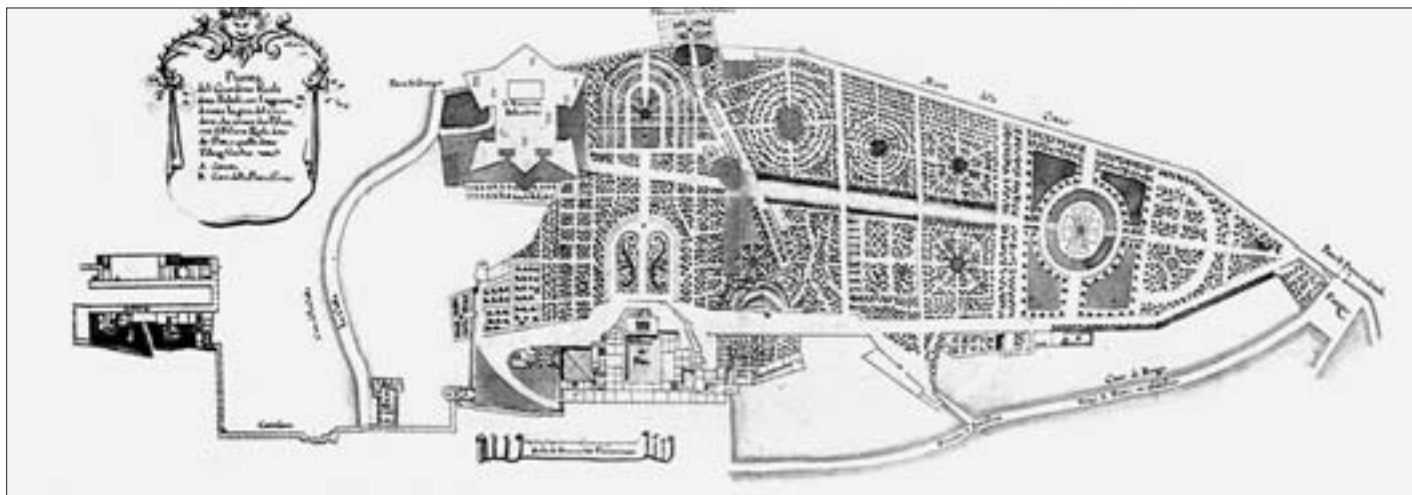
FIG. 5 UPPER SMALL GARDEN OF THE FARNESE PALACE'S GARDEN WITH A FOUNTAIN IN THE FOREGROUND AND AN *EXEDRA* IN THE BACK IS SO SIMPLE THAT IT IS UNMISTAKABLY PLACED AS RENAISSANCE

Collodiju, nedaleko od Lucce; i vrtovi vile Doria Pamphili u Rimu.

VELIKI VRT LJETNOGA PAVILJONA PALAČE FARNESE U CAPRAROLI

LARGE SUMMER PAVILION'S GARDEN OF FARNESE PALACE AT CAPRAROLA

Sklop velikoga perivoja i palače Farnese u Capraroli, nedaleko od Viterba, koji je gradio Vignola u razdoblju od 1559. do 1587. godine, sastoji se od nekoliko vrtova, od kojih je najznačajniji „veliki vrt”, odvojen od središnje palače kao zasebna cjelina. Vrtu što se pruža po blagom istočnoj padini pristupa se sa zapadne strane u odnosu na palaču, kroz kvadratični vestibul s fontanom, oblikovan kao prijamni prostor čitavog ansambla. Odavde, između dva ugaona paviljona, s obje strane „vodenoga lanca” (*Catena d'acqua*) rampa vodi u blagom usponu do eliptičnoga podesta s raskošnom Fontanom „rijeka” (*Dei fiumi*) u središtu kompozicije. Sa dvije polukružne rampe dolazi se na veliku reprezentativnu vrtanu terasu na kojoj dominira jednokatni ljetni paviljon (*Casino*), jednostavan i suptilno oblikovan ljetnikovac. Ova je terasa omeđena visokim okolnim raslinjem i nizom karijatida, skulptura što prate nizak ogradni zid, te se doimlje kao svečana dvorana na otvorenom, s geometriziranim nasadima šimsira kao dekorativnim vrtnim parterom. Dvije bočne rampe u pozadini zgrade vode na najgornji dio vrta, prema kojemu se otvara *Casino* sa svojim prostranim portikom. Taj intimni vrt gotovo

kvadratičnog obrisa komponiran je krajnje jednostavnim sredstvima. Sastoji se od ravnoga platoa s osmerokutnom fontanom u prvom planu i niza blago položenih cvjetnih gredica u nastavku. U dnu vrt završava motivom otvorene eksedre, prislonjene na sam rub šume koja uokviruje cijeli prostor svojom sjenovitom i gustom masom. Taj okvir visokog raslinja daje tom perivojnom ansamblu poseban pečat zatvorenosti, izolacije i čvrste usidrenosti u prirodni pejzaž. U kontrastu s takvim okruženjem dolazi do snažnog izraza plemenita arhitektonika vrta i njegov bogat skulpturalni i koloristički scenarij.

Veliki vrt u Capraroli je reprezentant klasičnoga talijanskog perivoja na prijelazu između renesanse i baroka, sa simetričnom organizacijom prostora duž jedne longitudinalne osi i zgradom kao dominantom u težištu čitave kompozicije. To je prototip koji će, s više ili manje odstupanja i mnogobrojna variranja, slijediti većina graditelja vrtova u razdoblju baroka diljem čitave Europe.

VRTOVI BOBOLI U FIRENCI

BOBOLI GARDENS IN FLORENCE

Gradnja vrtova Boboli, koji se prostiru s južne strane palače Pitti, počela je oko 1550. godine prema nacrtima kipara i vrtnog arhitekta Niccolò Pericoli (1500.-1550.), poznatoga pod imenom Il Tribolo. Nakon njegove smrti djelo nastavljaju Bartolommeo Ammannati (1511.-1592.), autor poluotvorenoga dvorišta (*cortile*) palače, i Bernardo Buontalenti (1536.-1608.), čija je spilja na ulazu u vrt vrlo poznata, a dovršio ju je 1593. godine. Palača je započeta između 1453. i 1458. godine, no

SL. 9. AMFITEATAR VRTOVA BOBOLI BIO JE TIJEKOM STOLJEĆA PROSTOR VELIKIH DRUŠTVENIH SVEČANOSTI, KAO ŠTO CRTEŽ IZ 1637. GODINE PRIKAŽUJE PROSLAVU VJENCANJA KRALJA FERDINANDA II. I VITORIJE ROVERE

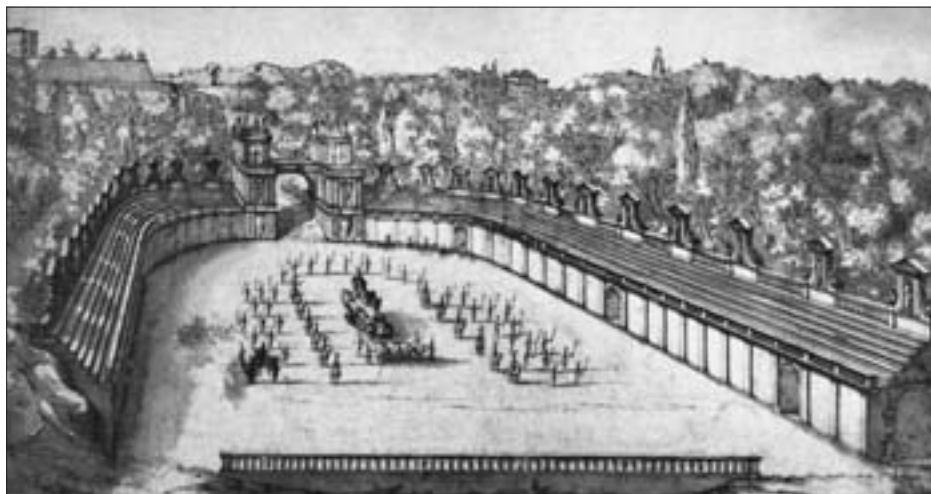
FIG. 9 THE AMPHITHEATRE IN THE BOBOLI GARDENS WAS OVER THE CENTURIES THE SITE OF GREAT SOCIAL CEREMONIES AS SHOWN IN THE 1637 DRAWING OF THE WEDDING CEREMONY OF KING FERDINAND II AND VITORIA ROVERE

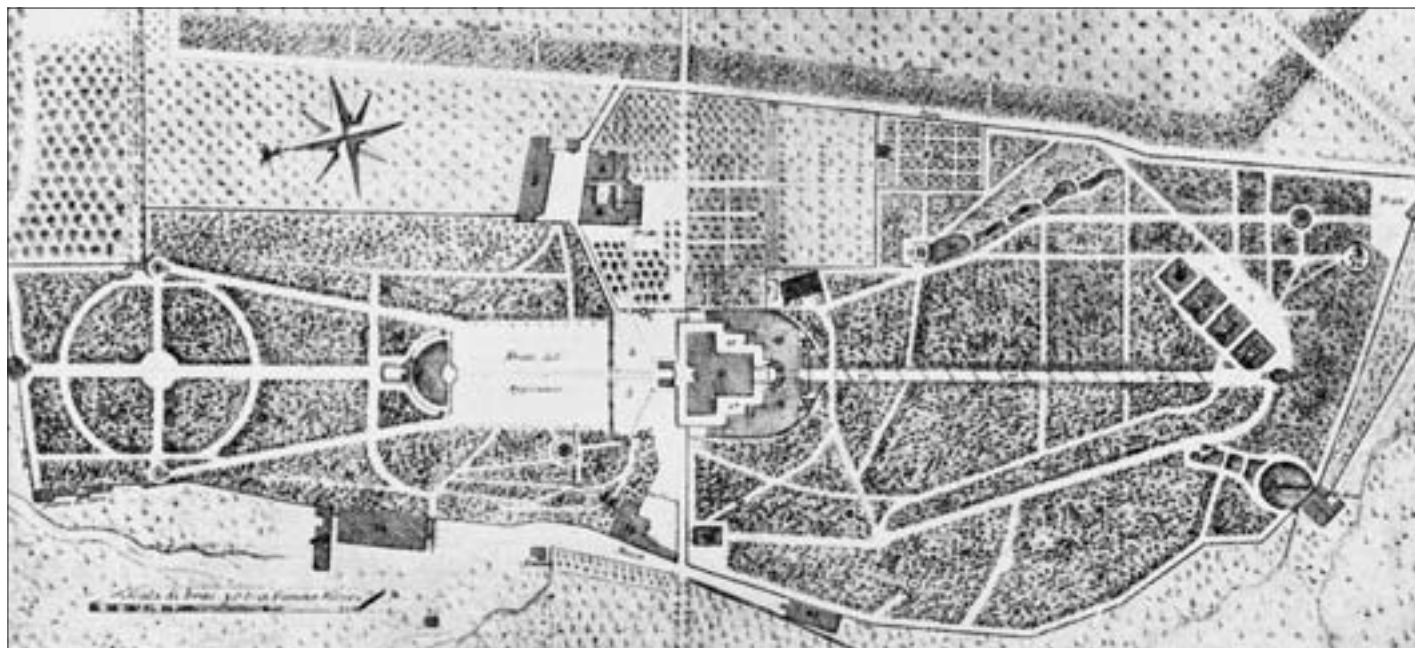
SL. 8. PLAN VRTOVA BOBOLI – IZREZAK IZ PLANA FIRENCE IZ 1783. NA SREDNJOVJEKOVNIM ODNOSNO RENESANSNIM ZIDINAMA ŠTO SU OPASIVALI GRAD I VRTOVE S ISTOČNE STRANE ISTICE SE VELIKA MICHELANGELOVA TVRĐAVA BELVEDERE NA BRIJEGU BOBOLI I MONUMENTALNA RIMSKA VRATA NA JUŽNOM KRAJU GRADA (NA SLICI DESNO). GORNJI VRT I PALAČA MEDICEJACA (PALAZZO PITTI), KAKO SE OČITUJE NA PLANU, JEDINSTVEN JE PERIVOJNI I ARHITEKTONSKI SKLOP, DOK DONJI, JUŽNI DIO PERIVOJA, S ELIPTIČNIM BAZENOM NA KRAJU DUGE ALEJE, ŠTO SE DRASTIČNO PROBILA PREMA BELVEDEREU, PRIPADA KASNIJEM RAZDOBLJU I STILU.

FIG. 8 PLAN OF THE BOBOLI GARDENS – SEGMENT OF THE PLAN OF FIRENCE FROM 1783

SL. 10. VELIK ELIPTIČNI BAZEN SA SKULPTUROM NEPTUNA SREDISNJI JE MOTIV GORNJEGA, SIROM OTVORENOG PERIVOJA BOBOLI, S RASKOŠNO FORMIRANIM PERIVOJNIM TERASAMA. NEPOSREDNO POD ZIDINAMA MICHELANGELOVE TVRĐAVE „SAKRIO“ SE INTIMNI VRT CAVALIERI.

FIG. 10 LARGE ELLIPTICAL POOL WITH A NEPTUNE'S SCULPTURE IS A CENTRAL MOTIF OF THE UPPER WIDE OPENED BOBOLI PARK WITH LAVISH PARK TERRACES. THE SECLUDED CAVALIERI GARDEN IS HIDDEN BENEATH THE WALLS OF THE MICHELANGELO'S FORTRESS.

SL. 11. PLAN PERIVOJA VILE PRATOLINO AUTORA BERNARDA SANSONA SGRILLIJA IZ 1742. TUMAČ NA PLANU UKAZUJE NA RASKOŠNO BOGATSTVO PERIVOJNIH SADRŽAJA. DEKORATIVNI ELEMENTI PERIVOJA VEĆ SU RANO ZAVRSILI U BROJNIM VRTOVIMA FIRENCE, A DOKORA JE I CIJELI PERIVOJ DEGRADIRAO.

FIG. 11 PLAN OF THE VILLA PRATOLINO'S PARK LAID OUT BY BERNARDO SANSONE SGRILLI FROM 1742. THE MAP KEY INDICATES A RICH VARIETY OF PARK FEATURES. DECORATIVE ELEMENTS ENDED UP IN VARIOUS GARDENS OF FLORENCE AND THE ENTIRE PARK SOON WENT INTO DECAY.

SL. 12. ALEJA VODOSKOKA (STRADONE DELLE FONTANE) GLAVNA JE OS PERIVOJA ŠTO VODI KROZ SUMU DO ZGRADE LJETNIKOVCA

FIG. 12 ALLEY OF FOUNTAINS (STRADONE DELLE FONTANE) IS A CENTRAL AXIS OF THE PARK LEADING TO THE VILLA THROUGH A FOREST

završena je dodavanjem bočnih krila tek stoljeće kasnije, kada su građeni i gornji vrtovi. U prvom desetljeću 17. stoljeća otac i sin Parigi trasiraju novu poprečnu aleju koja se spušta sve do južnih vrata grada – Porta Roma, a na njoj i oko nje formiraju zapadni dio perivoja. Na taj način vrtovi Boboli postaju kompozicija dviju perivojnih cjelina (starije i novije), koje se međusobno sadržajno dopunjuju i oblikovno obogaćuju, ali ipak ostaju odvojene, te funkcionalno i likovno nepovezane.

Glavni, gornji dio tako oblikovanoga velikog perivoja koncipiran je u strogoj aksijalnoj povezanosti s palačom, tako da s njome čini ne-

razdvojnu cjelinu. Središnji je motiv prostrani amfiteatar što se svojim potkovastim gledalištem okrenuo prema palači i fontani u njenu dvorištu. To je prostor za razne kazališne i društvene svečane priredbe na otvorenom, koje su postale omiljeni dio života tadašnje firentinske aristokracije. Ta se svečanost nastavlja duž središnje osi što se u blagom usponu penje sve do gradskih zidina i podnožja Michelangelove tvrđave. Oko velike fontane Neptuna otvara se još šira i prostranija amfiteatralna terasa koje su pokosi modelirani parteri u stilu manirizma.

Dio perivoja što je vezan na palaču karakterizira monumentalna jednostavnost i ista jasnoća prostorne organizacije koja je prisutna i u arhitektonskom konceptu palače. I zgrada i vrt nalaze se unutar gradskih zidina pa su kao javni i reprezentativni prostori grada bili namijenjeni za velike društvene priredbe i široki krug korisnika kojima su članovi obitelji Medici rado otvarali svoja vrata. Otud oficijelna, ponešto hladna i neutralna nota perivojnih ambijenata, bez intimnoga mjerila, razigranosti i minucioznoga dekora, koji su karakteristični za većinu talijanskih vrtova. Po svojoj prostornosti i harmoničnoj ravnoteži između prirode i arhitekture, te oslobođeni suviše dekorativnosti, vrtovi Boboli nadilaze svoje kasnorenesansno doba i najavljuju razdoblje klasičnoga francuskog baroknog perivoja.

Zapadni, donji, noviji dio perivoja odiše sasvim drukčijim karakterom. S jedne i druge strane sjenovite aleje, iza drvoreda čempresa i niza klasičnih skulptura, prostiru se gusti gajevi (*boschetti*) s labirintima koncentričnih geometrijskih oblika, namijenjeni pojedinač-

nom doživljaju pojedinih vrtova. Vizurnu potentu središnje osi i središnji motiv toga najnižeg dijela perivoja čini eliptičan bazen s otočićem (*Vasca del'Isolotto*) i bogato skulpturiranom Fontanom Oceana u sredini – remek-djelom Giovannija da Bologne. Naglašena izolacija i intimnost toga slikovitog perivojnog ansambla očituje se u njegovoj zatvorenosti, balustradama, željeznim ogradama, mostićima, cvjetnim vazama i ostalim dekorativnim elementima. Unutar čvrstoga eliptičnog okvira, što ga stvara visoki zastor oštro rezanoga šimsira, stvorena je raskošna maniristička perivojna inscenacija.

PERIVOJ VILE PRATOLINO

VILLA PRATOLINO'S PARK

Medicejska ljetna vila Pratolino, 12 kilometara sjeveroistočno od Firence, nastala je tijekom razdoblja 1568.-1581. po nacrtima Bernarda Buontalenti. Ljetnikovac je smješten na vrhu brežuljka tako da se njegovi vrtovi, ukomponirani u velik perivoj, prostiru po padinama prekrivenim šumama duž jedne uzvisine. Linearna izdužena kompozicija uvjetovana je konfiguracijom terena. Na južnoj padini, prostrani pristup do ljetnikovca (na Sl. 11. desno) uljepšan je vodoskocima, a prolazi gustom šumom ispresijecanom setnicama. Nasuprot slobodnom planu ovoga dijela, sjeverna padina (na Sl. 11. lijevo), također šumovita, planirana je u strogoj geometriji s tri radijalno položene staze koje fokusiraju u zgradi ljetnikovca. Zgrada je podignuta na prostranoj terasi sa šest glasovitih špilja (*grotte*) u podnožju, orijentirana je prema prostrano-

mu četverokutnom parteru – travnjaku (*prato*) s polukružnim bazenom i skulpturom „Apenini“, djelom umjetnika Giovannija da Bologna. Šumski perivoj – nekad bogato ukrašen raskošnim skulpturama (koje sada uljepšavaju perivoj Boboli u Firenci), vodoskocima, fontanama s vivarijem i ribnjacima – danas se jedva prepoznaje u izvornom izgledu.

PERIVOJ VILE PALMIERI U FIRENCI

VILLA PALMIERI'S PARK IN FLORENCE

U neposrednoj blizini Firence, prekrasne padine obližnjeg brežuljka Fiesole bile su i prije iz-

SL. 13. VILA PALMIERI, OKRUŽENA PERIVOJEM, NA CRTEŽU IZ 18. STOLJEĆA

FIG. 13 VILLA PALMIERI WITH ITS PARK; 18TH CENTURY DRAWING

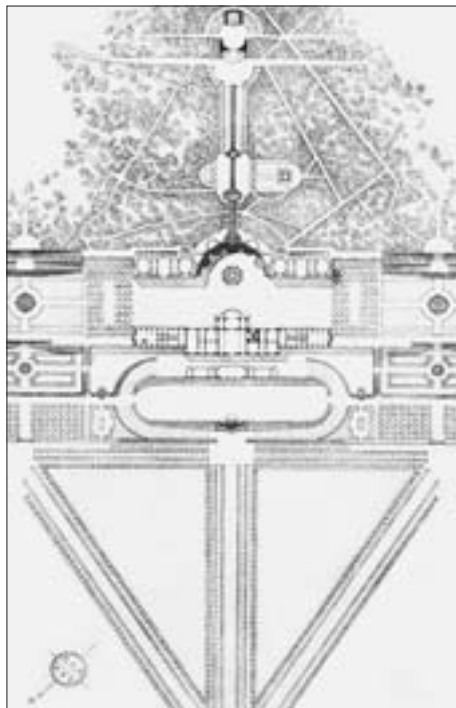
SL. 14. PRILAZNA ELIPTIČNA RAMPA I TERASA VILE PALMIERI

FIG. 14 ELLIPTICAL ACCESS RAMP AND TERRACES OF THE VILLA PALMIERI

SL. 15. VRT LIMUNA VILE PALMIERI IZ 1697., AUTORA MARCA PALMIERIJA

FIG. 15 LEMON GARDEN OF THE VILLA PALMIERI FROM 1697; LAYOUT BY MARCO PALMIERI

SL. 16. PLAN PERIVOJA VILE ALDOBRANDINI U FRASCATIJU SA SHEMATSKIM PRESJEKOM DUŽ GLAVNE OSI

FIG. 16 PLAN OF THE VILLA ALDOBRANDINI'S PARK IN FRASCATI WITH A SCHEMATIC SECTION ALONG ITS MAIN AXIS

SL. 17. PLAN PERIVOJA VILE GARZONI: DONJI OTVORENI DIJELOVI BOGATOM DEKORATIVNOSTU I ORNAMENTIKOM, TE JOŠ UVIJEK U SEBE ZATVORENOM SIMETRIJOM, NOSE OBILJEŽJA MANIRIZMA I RANOGA TALIJANSKOG BAROKA

FIG. 17 PLAN OF THE VILLA GARZONI'S PARK – BOTTOM OPEN PARTS WITH LAVISH DECORATION AND ORNAMENTATION WITH THEIR INTERNAL SYMMETRY EXHIBIT MANNERIST AND EARLY ITALIAN BAROQUE FEATURES

SL. 18. POLUKRUŽNI NIMFEJ („TEATAR VODE”) I LANAC VODENIH KASKADA KOJI SE PROBIJA KROZ ŠUMSKI DIO PERIVOJA U POZADINI

FIG. 18 SEMI-CIRCULAR NYMPHEUS („WATER THEATRE”) AND A CHAIN OF WATER CASCADES IN THE FOREST-LIKE PARK IN THE BACK

SL. 19. PERIVOJ VILE GARZONI: POGLED S DONJIH CVJETNIH PARTERA PREKO POPREČNIH TERASA I NJIHOVIH MONUMENTALNIH STUBA NA LANAC VODENIH KASKADA TE NA GORNJU FONTANU I KOLOSALNE SKULPTURE NA VRHU

Vila se spominje već sredinom 16. stoljeća, a povezuje se s Michelozzom Michelozzijem (1396.-1472.) i Palmierijem kao graditeljima. No, konačni je oblik perivoj dobio znatno ka-

FIG. 19 VILLA GARZONI'S PARK: VIEW FROM THE BOTTOM FLOWERED GROUNDS OVER DIAGONAL TERRACES AND THEIR MONUMENTAL STAIRCASES OF THE WATER CASCADES AND THE UPPER FOUNTAIN WITH MAGNIFICENT SCULPTURES ON TOP

gradnje ljetne vile omiljeno izletiste. Tu je Boccaccio pisao svoj „Decameron” i smjestio svoje mlade Firentince koji su se tu sklonili napustivši grad u kojemu je tada harala kuga. Njegovе su riječi: „Ako još postoji neki kutak raja na Zemlji, on se nalazi ovdje u ovom vrtu.”

snije. Od raskošnih vrtova sačuvan je samo neposredan okoliš ljetnikovca: prilazni eliptičan predvrt s fontanom i dvije simetrično postavljene monolitne rampe što vode na terasu bogato ukrašenu brojnim skulpturama. Monumentalna scenografija tog ansambla, istovremeno i jednostavna i dostojanstvena, kulminira zgradom ljetnikovca.

PERIVOJ VILE ALDOBRANDINI U FRASCATIJU

VILLA ALDOBRANDINI'S PARK IN FRASCATI

Perivoj vile Aldobrandini u Frascati, nedaleko od Rima, smatra se svojevrsnim modelom među ljetnim vilama talijanskoga 17. stoljeća. Radove na izgradnji započeo je Giacomo della Porta (1540.-1602.) 1602. godine, a nastavili su Carlo Maderna (1556.-1629.) i Carlo Fontana (1634.-1714.), dok je vodene aranžmane i hidrauliku izveo Oliviero Olivieri, glasoviti inženjer vodenih scenarija vile d'Este u Tivoliju.

Podno strmoga šumovitog obronka smještena je zgrada ljetnikovca, orijentirana frontalno prema blago položenoj padini, s pogledom na udaljeni Rim. Centralno položena os određuje sve elemente kompozicije: od reprezentativnog ulaza s donje strane s tri zrakaste prilazne aleje, do prednje eliptične terase s monumentalnim rampama, preko vile i dalje dubokim prosjekom i kaskadama koje vode kroz šumu prema vrhu brijega.

Izrazita otvorenost donjega dijela i ekspozicija vile nad blago nagnutim parterom pruža raskošan okvir za poglede na gradic Frascati, široku panoramu rimske Campagne – sve do horizonta na kojem se nazire silueta Rima. Strmiji gornji dio, sa skrovitim vrtom (*giardino segreto*) uz ljetnikovac, oblikovan je kao perivojna šuma s nizom sačuvanih dijagonala. Dok je u donjem perivojnom dijelu (ispred ulaznoga pročelja vile) motiv vode jedva zamjetan, u „stražnjem” dijelu ona stvara bogatu scenografiju vodoskoka, fontana, bazena i kaskada.

Planimetrijom toga monumentalnog ansambla dominira os simetrije koja se u duljini od preko 500 m proteže duž perivoja i s donje i gornje strane, te daleko prelazi njegove okvire. Toj su osi podređene sve ostale simetrale – bile usporedne, kose ili okomite. Obrada perivojnih površina je širokopotezna i jednoobrazna, s velikim trokutastim parterom niskoga raslinja, obrubljena drvoredima u donjem dijelu i šumskim sklopom u gornjem, koji svojim visokim masivima završavaju perivojnu scenografiju.

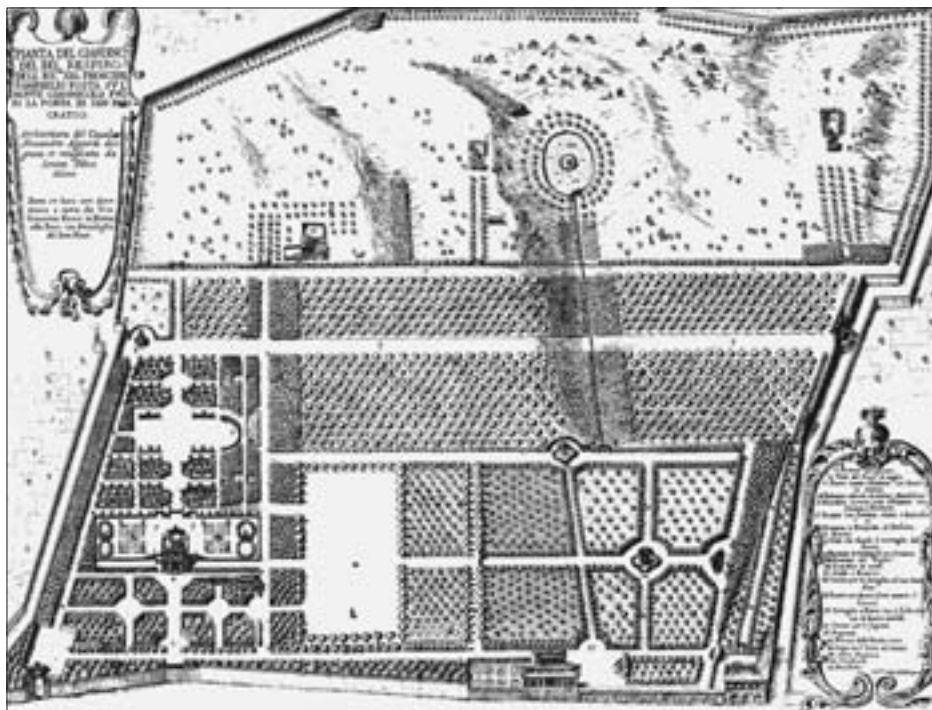
U neposrednom okviru ljetnikovca, na tri razne terase perivojna je obrada minuciozno detaljirana sa simetrično položenim dekorativnim aranžmanima, fontanom, cvjetnim parterima i bosketima. Tu se posebno ističe atrak-

tivan polukružni nimfej nazvan „teatar vode“ (*teatro d'acqua*), u koji se slijeva kaskadni vodeni lanac što prolazi kroz perivojnu šumu duž glavne osi s vrha brijega.

PERIVOJ VILE GARZONI U COLLODIJU

VILLA GARZONI'S PARK IN COLLODI

Renesansno-barokni perivoj vile Garzoni u Collodiju, nedaleko od Luce, koji je izgrađen 1652. godine na padini podno vile, „trijumfalno je ostvarenje arhitekture perivoja 17. stoljeća“. Monumentalna palača-ljetnikovac na vrhu brijega potpuno je odvojena od perivoja koji je tako autonomna cjelina. Komponiran na jednoj uzdužnoj osi, perivoj se sastoji od tri međusobno povezana dijela: gaj u gornjem dijelu s nimfejom, bazenom i vodenim kaskadama; srednji dio sa dvije poprečno položene terase, povezane stubama s donjim, trećim dijelom – raskošnim cvjetnim parterima sa dva kružna bazena s vodoskocima. Uz brojne skulpture na gornjoj terasi, na njenu jugozapadnome kraju „sakrilo“ se malo perivojno kazalište. Na vrhu kaskada, na najvišoj točki perivoja, dvije monumentalne skulpture simboliziraju gradove Firencu i Luccu.

PERIVOJ VILE DORIA PAMPHILI U RIMU

VILLA DORIA PAMPHILI'S PARK IN ROME

Vila Doria Pamphili pružila se svojim prostranim perivojem po blagim padinama Gianicola u jugoistočnom dijelu Rima, daleko izvan njegovih povijesnih zidina. Na dominantnoj uzvisini podignuta je 1644. godine, po nacrtima Alessandra Algardi (1602.-1654.), vila ekstrurbana kao markantan kubični volumen razmjerno jednostavnoga arhitektonskog habitusa. Prilazni dio zauzimaju kvadratične kasete rezanih gajeva (*bosketa*), dok se unutarnji perivojni dio pružio na poprečnoj terasi ispod vile, kao njen parter, odnosno u njezinu nastavku po padinama prema rijeci Tiber. Aksijalnu kompoziciju plana stilizira, uz glavnu os, nekoliko sekundarnih usporednih i poprečnih osi, tako da čine sustav kvadratične mreže. U

donjem dijelu ističe se parter s eksedrom, što je prate kaskade i polukružne rampe.

Na perivoj se naslanja i s južne strane nadozvezuje velik pinetum (šuma borova pinija), što čini sklop vile Doria Pamphili i danas najvećim, s više od 9 km², pejzažnim rezervatom u Rimu. Lišen nekadašnjega teškog baroknog dekora i ishitrenih vrtnih pojedinosti, danas se perivoj Doria Pamphili u svojoj kristalnoj jednostavnosti doživljava kao vrhunsko ostvarenje perivojne umjetnosti na tlu Italije.

SL. 21. VRTOVI I VILA DORIA PAMPHILI NA BAKROREZU G. B. FALDE IZ 1671. NA NAJVIŠOJ TERASI, S ULAZOM SA SJEVERNE STRANE, DIZE SE MONUMENTALNA LIETNA VILA OBITELJI PAMPHILI KAO DOMINANTA ŠTO VLADA ŠIROKIM KRAJOLIKOM GIANICOLA.

FIG. 21 GARDENS AND THE VILLA DORIA PAMPHILI ON AN ENGRAVING MADE BY G.B. FALDA IN 1671.

SL. 20. PLAN PERIVOJA VILE DORIA PAMPHILI PREMA G. B. FALDI, 1683. NA CRTEŽU JE POSEBNO ISTAKNUTA SREDNJA TERASA U PODNOŽJU ZGRADE, ODVOJENA OD OSTALIH VRTOVA, KAO NJEN INTIMNI DIO. OSTALI VRTOVI, KAO GIARDINI DEL RESPIRO, BILI SU DOSTUPNI ŠIROJ ARISTOKRATSKOJ JAVNOSTI. TU SE DUŽ GLAVNE OSI REDAJU RASKOŠNI PARTERI, S VELIKIM AMFITEATROM U SREDINI I BROJNIM ANALOGNIM SADRŽAJIMA ZA ATRAKTIVNA DRUŠTVENA DOGAĐANJA.

FIG. 20 PLAN OF THE VILLA DORIA PAMPHILI'S PARK ACCORDING TO G.B. FALDA, 1683.

SL. 22. AVIONSKA SNIMKA VILE DORIA PAMPHILI I OSTATAKA NJENIH STILIZIRANIH VRTOVA U ŠIREM OKRUŽENJU. MONUMENTALNO ZDANJE SKLADNO SE I NENAMETLJIVO UKLAPA U CJELINU PERIVOJA I TERASU RIMSKOGA BREŽULJKA GIANICOLA. TRADICIJA TALIJANSKE RENESANSE JOŠ UVIJEK TRAJE, TAKO DA JE OPĆA PERIVOJNA KOMPOZICIJA ODMJERENA, KLASICISTIČKA, BEZ BAROKNE POMPE I SITNIČAVE DEKORATIVNOSTI.

FIG. 22 AERIAL PHOTOGRAPH OF THE VILLA DORIA PAMPHILI AND THE REMAINS OF ITS GARDENS IN THEIR WIDER SURROUNDINGS

LITERATURA
BIBLIOGRAPHY

IZVORI
SOURCES

1. BALZARETTI, L. (1965.), *Ville Venete*, Milano
2. BARLOW, R. E. (2001.), *Landscape design*, New York
3. CALLARI, L. (1934.), *Le Ville di Roma*, Rim
4. DEANOVIC, A. (2002.), *Utvrd e i perivoji*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
5. FARIELLO, F. (1985.), *Architettura dei giardini*, Edizioni dell'Ateneo, Rim
6. FRANCK, C. L. (1966.), *Di Barock – Villen in Frascati*, München
7. GRUJIC, N. (2003.), *Vrijeme ladanja*, Matica hrvatska, Dubrovnik
8. MASSON, G. (1966.), *Italian Gardens*, Thames and Hudson, London
9. MAZZOTTI, G. (1953.), *Le Ville Venete*, Treviso
10. MILIC, B. (1995.), *Vrtovi rane i visoke renesanse*, „Prostor”, 3 (1 / 9/): 125-140, Zagreb
11. MILIC, B. (2002.), *Razvoj grada kroz stoljeca, III – Novo doba*, „Školska knjiga”, Zagreb
12. MORINI, M. (1963.), *Atlante di storia dell' Urbanistica*, Ulrico Hoeph, Milano
13. OGRIN, D. (1993.), *Vrtna umetnost sveta*, Pudon / Ewo, Ljubljana
14. RAINER, R. (1972.), *Lebensgerechte Ausserräume*, Zürich
15. SCHAVO, A. (1942.), *Villa Doria Pamphili*, Milano
16. SHEPHERD, J. C.; JELICOE, G. A. (1966.), *Jardins de la Renaissance en Italie*, Vincent, Freal & Cie, Paris
17. ŠISIC, B. (2003.), *Vrtni prostori povijesnog Dubrovnika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
18. TAGLIOLINI, A. (1980.) *I giardini di Roma*, Rim
19. TIOZZO, T. (1977.), *Le Ville del Brenta*, Venecija
20. WHARTON, E. (1983.), *Ville Italiane e loro Giardini*, Firenze

IZVORI ILUSTRACIJA
ILLUSTRATION SOURCES
SL. 1., 6., 13., 21., 22. Arhiva Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
SL. 2.-5., 8., 10.-12., 16., 18., 20. FARIELLO, 1967.
SL. 7. OGRIN, 1993.
SL. 9., 15. MASSON, 1966.
SL. 14., 17., 19. SHEPHERD; JELICOE, 1966.

SAŽETAK

SUMMARY

ITALIAN MANNERIST AND EARLY BAROQUE GARDEN

A High Renaissance garden (park) is a reflection of a humanistic rationalism of its time. It is characterized by human dominance over nature. The garden is an outdoor living space in the same way as a house with its front garden. All natural (organic) elements of a garden are treated as a material which serves to design space. A Renaissance garden, within its frame, is characterized by a clearly defined autonomous concept which separates it from its natural surroundings meaning that none of its parts are left in their natural condition. It is laid out on sloping ground with views of the landscape. The terrain is mostly geometrically shaped in the form of large terraces linked with staircases and ramps. The villa as the garden's most significant element usually occupies the most prominent part of the site: it is either centrally placed or on one of the ends of the main composition axis on the most elevated position or at the intersection of two axes in the centre of the entire complex. The building with its porticoes, loggias and balconies opens up towards the garden. Staircases, ramps, parapets, terraces, projected pavilions or porticoes form the access elements and integrate the building with its surroundings into a harmonious whole. Garden paths are always rectilinear and orthogonal dividing the garden into geometrically regular sections. They are oriented towards some interesting and specially designed garden parts creating superb views. Water, an essential garden element, is never found in its original form and state. Its dynamic flow is particularly emphasized: it spills over, falls down in cascades, squirts up through fountains, follows rectangular flows and finally ends in the lower garden's calm pools.

Predominant plant materials are those that make a contribution to an ultimate architectural impression assuring a garden's durability and permanence regardless of seasonal change. Priority is given to evergreen trees such as cypresses, pine-trees and stone pines lined up along garden paths. Evergreen bushes (yew-trees, laurels, box shrubs and myrtle) with small foliage are easy to

cut out in geometric shapes and form fences, partitions or walls. Lemon and orange pot-grown trees have a decorative function along fences and parapets. There are no flowers or small decorative plants in the Italian garden except in the secluded garden (*giardino segreto*). Colour effects are based on all shades of green ranging from a dark green evergreen oak and cypress to light green lemon foliage above cool white marble. Bright light Mediterranean sky and a strict geometric garden pattern are not compatible with bright colours.

The architectural concept predominates over nature thus allowing the Renaissance garden designers freedom from the restrictions imposed by land forms and random features of natural landscape. Designers conceive their own garden layouts within the picturesque landscapes of Tuscany and Roman Campagna transforming their hills and imposing new visual and landscape values. It does not imply, however, that the land with its various forms, indentedness, orientation, panoramic view and everything else that makes up a "natural area" has no effect on a designer's concept. On the contrary, the layout concept of the majority of Italian gardens originates from their natural landscape. But once defined, the concept develops through an independent artistic vision detached from its natural surroundings. The main view axes and the basic orientation of the future garden composition is determined by its position on an uneven ground or prominent landscape points. These axes are almost always placed on the southern, eastern and western hillsides with distant views. A view axis thus defined becomes the central element of all garden composition elements. The irregular and uneven ground is planned and made regular by a geometric layout of supported terraces which are connected into an integral system of geometric surfaces by means of staircases and ramps and dominated by one or more symmetrical axes. Typical examples of such a symmetrical composition dominated by one central axis is (among others) the Villa Farnese at Caprarola and the Villa Lante at Bagnaia near

Viterbo as well as the late Renaissance Villa Palmieri in Florence, the Arcadian academy in Rome and the Villa Carlotta on Como lake.

Of course, the building as a central feature of the garden is placed along the main axis, either at its beginning or end depending on whether it is situated in the upper or (more rarely) lower part of the park. Examples of such a layout are the villa d'Este in Tivoli and the Pitti Palace in Boboli park in Florence. A more common layout places a villa in the centre of the park as in the case of the Farnese Palace at Caprarola, Pratolino near Florence, the villa Aldobrandini in Frascati and many others where the building is oriented towards the garden and its main views with its two facades. One or more diagonal secondary lines are added to the main composition axis placed in such a way as to make spatial bays in the garden thus linking ultimate lateral parts in a firm unity.

The park composition with two main perpendicular axes is equally common as the previous one. The villas Madame in Rome (first phase), Pia in Vatican and Borghese in Rome (narrow area) are laid out in such a way. Their system of coordinates has its starting point in the building itself so that the entire complex is symmetrically balanced. However, a predominant element is the garden with one or even two main axes running outside the central building. Such an asymmetrical (double-axis) layout makes possible a disposition of horticultural and architectural elements adapted to topography, relief and other site requirements. Compositional characteristics are exemplified by the gardens of the villas Farnese at Caprarola, Pratolino near Florence, Palmieri in Florence, Aldobrandini in Frascati, Garzoni in Collodi, Doria Pamphili in Rome and Pitti Palace (Giardini di Boboli) in Florence. In addition to their plans and photographs of particular garden and architectural details, each of these gardens is accompanied with basic data about the time of its origin, its designers and other essential facts regarding its cultural and historical identity.

BRUNO MILIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **BRUNO MILIĆ**, dipl.ing.arh., redoviti profesor u mirovini, professor emeritus u Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Rođen je u Rijeci 1917., diplomirao 1941. godine. Kao arhitekt i urbanist izradio je brojne arhitektonske projekte i urbanističke planove. Vodio je brojna istraživanja i projekte povijesnoga razvoja gradova. Autor je triju knjiga o razvoju gradova tijekom stoljeca. Nagraden je nizom nagrada: nagrada „Viktor Kovacic” za životno djelo 1988., nagrada „Vladimir Nazor” za životno djelo 1997. i Nagrada HAZU za znanstvenu djelatnost 1998. Profesor Bruno Milić pripada najistaknutijim osobama hrvatskog urbanizma i svakako je jedan od najistaknutijih nastavnika Arhitektonskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

BRUNO MILIĆ, Dipl.Eng.Arch., Ph.D., professor in retirement, professor emeritus at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb. Born in Rijeka in 1917; graduated in 1941. As an architect and urban planner he ran numerous architectural projects and developed urban plans. He was the head of numerous research projects. He is the author of three books on urban development through history. He also received: the Life Achievement Award "Viktor Kovacic" in 1988, the Life Achievement Award "Vladimir Nazor" in 1997 and the Award for Scientific Work given by HAZU in 1998. Professor Bruno Milić is one of the most eminent urban planners in Croatia and among the most prominent professors of the Faculty of Architecture of the University of Zagreb.